

Тамара Горчинська

СПОНУКАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ

Демократичні перетворення, що відбуваються в суспільстві, потребують перегляду усталених підходів до навчання української мови в закладах освіти, і передовсім у початковій школі. Проголошення незалежності України, надання українській мові статусу державної спричинилися до значних змін у ставленні до вивчення української мови в країні в цілому та різних її регіонах. Відповідно до Закону про мови в Україні та Державної національної програми «Освіта» потребує докорінної перебудови національна система навчання і виховання школярів, оновлення форм і методів роботи учителя, зокрема, підвищення рівня володіння українською мовою як засобом спілкування, пізнання і впливу. Адже від якості, глибини і обсягу знань, якими володіє підростаюче покоління, значною мірою залежить подальший розвиток нашого суспільства.

На сучасному етапі до основних питань, які потребують розв'язання в методиці української мови, відносяться: відсутність інтересу учнів до предмета, формалізм і безсистемність у їх знаннях, невміння використовувати засвоєні знання на практиці, низький рівень сформованості практичних умінь і навиків. Актуалізація цих проблем прямо або опосередковано пов'язана з особливостями організації навчального процесу і зумовлює потребу у розгляді питання про формування пізнавальної активності молодших школярів.

Проблема розвитку пізнавальної активності є однією з найважливіших у сучасній дидактиці. Її актуальність зумовлена посиленою орієнтацією сучасного шкільного навчання на самоосвіту учнів, цілеспрямований розвиток їх творчих можливостей, хоч педагогічна наука вже має певні досягнення у цій ділянці.

У розвитку теорії і практики активного навчання велику роль відіграли дослідження, спрямовані на подальше удосконалення методів і форм навчання. До них слід віднести праці А.М. Алексюка, Б.П. Єсипова, Б.І. Коротяєва, В.Ф. Паламарчук, О.Я. Савченко, М.М. Скаткіна, І.Ф. Харламова. Значний внесок в опрацювання проблеми пізнавальної активності внесли дослідження Л.І. Божович, В.С. Ільїна, Ю.В. Шарова, Г.І. Щукіної, у яких з різних позицій розглядається пізнавальний інтерес і його зв'язки з активним навчанням школярів.

Проблема активізації школярів пройшла складний шлях. У методиці рідної мови виконана певна робота у напрямку конкретизації ідей розвиваючого навчання: визначена значна частина розвиваючого потенціалу змісту шкільного курсу рідної мови, розроблені окремі типології проблемних ситуацій, логічних та пізнавальних завдань, способи їх вирішення,

зразки застосування методів проблемного навчання, видруковано збірники пізнавальних завдань, вивчена роль програмованого навчання і алгоритмів у процесі формування практичних умінь і навиків.

Психолого-педагогічні дослідження показали, що молодші школярі можуть успішно навчатися, якщо процес їхнього навчання будувати нетрадиційно, з урахуванням особливостей цього віку. Встановлено, наприклад, що звичне пояснення вчителя, навіть з використанням наочності, не дає бажаних результатів у роботі з цими дітьми, тому що вони не можуть керувати своєю поведінкою, мають довільну увагу, не можуть зосереджуватись тривалий час на одному об'єкті. Пам'ять у дітей довільна, тому вони легко запам'ятовують яскраві факти, події, те, що їх цікавить. Логічне мислення тільки-но починає формуватися, а тому нові знання діти засвоюють, як правило, під час практичної дій з предметами, реальними і знайомими їм об'єктами.

Все це зумовлює вибір форм, методів і прийомів занять із учнями початкових класів.

По-перше, треба, щоб діти обов'язково сприймали все те, що говорить вчитель і вивчається на уроці, як особисте і обов'язково співпереживати з ним.

По-друге, ілюстративний матеріал, засоби навчання мають точно відображати конкретні властивості того, з чим знайомляться діти в даний момент.

По-третьє, урок повинен складатися з кількох невеликих, ретельно продуманих частин, об'єднаних загальною темою і метою, з обов'язковим використанням ігрових моментів.

Нарешті, потрібно забезпечити систематичний контроль за результатами навчальної роботи кожної дитини, виконанням нею практичних завдань, оскільки в початкових класах переважають індивідуальні форми роботи з дітьми.

Відомо, що навчити можна того, хто бажає вчитися. Учні – не виняток стосовно цієї мудрої істини. Основний зміст навчання не завжди під силу учням. Є складний, є ускладнений, тому на таких заняттях і помічаються пасивність, втома, недисциплінованість, байдужість.

Щоб зацікавити вихованців, потрібно знайти форми подачі та засвоєння матеріалу, які б викликали у дітей інтерес до засвоєння знань. Готуючись до уроку, треба продумати, яку проблемну мовленнєву ситуацію створити, як мотивувати необхідність опанування цього матеріалу, щоб учні мимоволі спрямовували свою увагу, активізували пам'ять, мислення на засвоєння знань. Потрібно добирати предмети та сюжетні малюнки, дидактичний матеріал, інші види наочності.

Особливо доречно тренувати довільну увагу, вміння порівнювати, аналізувати, узагальнювати, класифікувати під час вивчення частин мови.

Типологія пізнавальних завдань за мотиваційним потенціалом

1. «Хто більше?»

1. Від поданих слів утворіть нові іменники, змінюючи першу літеру.
Рік, торт, лак, піч, річ, рій.

2. До поданих іменників доберіть спільнокореневі прикметники.
Яким способом вони утворилися?

Школа, сад, вода, море, ліс.

2. «Добери прикметник»

Кожному з учасників гри пропонується швидко назвати прикметник, узгодивши його в роді з поданими нижче іменниками: ніч, гай, небо, перець, береза, осінь, лист.

3. «Відгадай займенник»

1) Син мого батька, а мені не брат. Хто це?

(Я сам)

2) До якого особового займенника треба додати іменники кір, майка, щур, щоб отримати нові слова?

(до займенника Я)

3) Які два займенники псують дорогу?

(Я – ми)

4) За допомогою яких трьох займенників можна зробити руки чистими?

(Ви – ми – ти)

Завдання на виділення головного

1. Прочитайте. Виберіть серед названих іменники «спільного» роду, запишіть. Визначте їх значення.

Ракета, невдаха, зайда, праця, плакса, Валя, веселка, рева, хлопчина, сирота, собака, заблука, слуга, листоноша, дружина, Шура, Слава, бідолаха.

2. Прочитайте. Про що цей текст? Випишіть словосполучення «прикметник + іменник». Визначте значення прикметника.

Батьківщина – це твоє рідне слово. Знай, бережи, збагачуй велике духовне надбання свого народу – рідну українську мову. Це – мова великого народу, великої культури. Українською мовою написані невмирущі твори Котляревського і Шевченка, Франка і Лесі Українки, Нечуя-Левицького і Коцюбинського. Українська мова живе в прекрасних піснях свого народу.

В. Сухомлинський

Пізнавальні завдання репродуктивно-варіативного рівня

1. Провідмініайте подані прикметники і поясніть їх відмінкові закінчення.

Добовий (термін), ранній (сніг), безкрай (степ).

2. Прочитайте і поясніть значення поданих виразів. У якому значенні – прямому чи переносному – вжиті в них прикметники?

1. Відкласти в довгий ящик. 2. Випити гірку чашу. 3. Гострий на язик. 4. Голими руками не візьмеш. 5. Мати вовчий апетит. 6. Діяти тихою сапою. 7. Пам'ятати до нових віників. 8. Манна небесна.

3. Прочитайте. Доберіть до поданих словосполучень синонімічні їм словосполучення «прикметник + іменник». Позначте в них головне слово і поставте від нього питання до залежного.

┌ яка? ─┘
└───┘
Зразок: хустка з шовку – шовкова хустка

Листя дуба, вода з джерела, поля пшениці, ім'я дядька, будинок з цегли, місто біля моря, простори степів, морози у січні, устаткування для заводу, варення з яблук, плавання під водою, вінок з барвінку.

Пізнавальні завдання частково-пошукового рівня

1. Прочитайте, правильно вимовляючи слова. Вкажіть особливості наголосу поданих слів. Підберіть до них антоніми. Запишіть. З антонімічними парами складіть словосполучення і введіть їх у зв'язну розповідь.

Простий, урочистий, ясний, новий, товстий, старий, гучний, однаковий, легкий, мілкий, буденний, оптовий, швидкий.

2. Прочитайте. Визначте, яке значення мають слова-прикметники у словосполученні. Доберіть антоніми до багатозначних прикметників у словосполученнях. Запишіть.

Легкий день, легкий нежить, легке завдання; міцний дуб, міцна дружба, міцне слово; свіже повітря, свіжа газета, свіжа думка, свіжий хліб; холодна батарея, холодне серце, холодний погляд, холодна війна; вільні рухи, вільне місце, вільний переклад, вільні люди.

3. Прочитайте, визначте значення прикметників. Підберіть по два іменники (один чоловічого, другий жіночого роду) до кожного з поданих прикметників, складіть словосполучення. Запишіть їх.

Справжній, завтрашній, безкорисливий, нев'янучий, непримиренний, свіжий, золотий.

Пізнавальні завдання творчого рівня

1. Прочитайте. Утворіть словосполучення «прикметник + іменник» з кожним із поданих прикметників. Чи однакові за значенням подані пари прикметників.

Квітковий і квітчастий, старий і старовинний, лісовий і лісистий, плечовий і плечистий, сильний і силенний, сусідній і сусідський, економний і економічний.

2. Складіть речення, включивши в них подані словосполучення. Визначте, у якому значенні – прямому чи переносному – вжиті прикметники у словосполученнях. У якому мовному стилі вони вживаються? Чи зустрічаються вони в текстах наукового стилю?

Гострий погляд, крилате слово, азбучна істина, гіркий сміх, криваві сльози, по гарячих слідах, весела хата, тепле слово, лебедина пісня, різка відповідь.

Пізнавальні завдання репродуктивно-варіативного рівня

1. Визначте рід поданих нижче іменників. Вкажіть, на основі яких

семантичних, морфологічних або синтаксичних ознак ви відносите кожен іменник до певного роду.

Кора, сіль, стіл, зерно, батько, Дніпро, лоша, вороння, нероба, носище, біль, пальто, мати, дитя, дівча, путь, зір, піч, хата, Саша, серп, вовчище, Галя, Валя, голова, Микола, сирота, ім'я, теля, насіння, панно, соло, чоловік, жінка, дід, баба, робітник, робітниця, гусак, півень, курка, риба, дуб, горобець, сокіл.

2. Прочитайте речення. Перепишіть і виділіть граматичну основу у кожному з них. Визначте рід, число і відмінок іменників. У якому відмінку іменник завжди вживається з прийменником?

1. Травневе сонце в травах спочивало. 2. Для золотого, доброго засіву я відберу зернятко до зерняти. 3. В'їжджає в степ червоне літо на незагнузданим коні. 4. Рої бджолині золоті над гречкою про літо дзвонять. 5. Я так люблю ці вересневі дні за спокій у природі, у розмові, за паморозь на сливах, за любов, за павутину бабиного літа.

(З тв. В. Підпалого)

Пізнавальні завдання частково-пошукового рівня

1. Від поданих слів утворіть іменники чоловічого і жіночого роду, що позначають людей за місцем проживання.

Київ, Тула, Суми, Грузія, Москва, Харків, Львів, Івано-Франківськ, Дарниця, Ужгород, Вінниця, Біла Церква, Азербайджан, Мінськ, Рига, Литва, Латвія, Росія, Україна, Переяслав, Рогозів, Піски, Крим, Урал, Болгарія, Америка, Англія, Африка, Куба.

2. Подані іменники чоловічого роду поставте в речення так, щоб в одному реченні кожен з них позначав особу чоловічої статі, а в другому – особу жіночої статі.

Інженер, завуч, історик, архітектор, лікар, суддя.

3. До поданих іменників чоловічого роду доберіть однокореневі іменники жіночого роду, утворені суфіксальним способом.

Касир, піаніст, львів'янин, скрипаль, футболіст, велосипедист, кравець, співак, українець, патріот, вихователь.

4. Погрупуйте за значенням іменники, що вживаються тільки в множині.

Відвідини, Карпати, висівки, ножиці, канікули, обжинки, ворота, теревені, дріжджі, шкарпетки, Ромни, фінанси, гордощі, збори, біга, солодощі, граблі, шахи, роковини, зернові, жнива, кеглі, окуляри, відносини.

Пізнавальні завдання творчого рівня

1. Прочитайте і відгадайте загадки. Відгадки запишіть. Яка це частина мови? 1. Два скельця, три дужки – на ніс і за вушка. 2. Два кінці, двоє кілець, посередині цвяшок. 3. Хто входить і виходить, той першим нам руку подає, ми стоїмо завжди при вході, нас в хаті кілька є. 4. Улітку відпочивають, узимку дітей катають. 5. Дві дощечки, дві сестри несуть мене з гори.

Довідка: 1. Окуляри. 2. Ножиці. 3. Двері. 4. Сани. 5. Лижі.

2. Поставте подані іменники у кличному відмінку. Складіть словосполучення і введіть у речення. Закінчення виділіть. Чи виступають іменники у кличному відмінку членами речення?

Іванка, Валя, Даша, Інна Віталіївна, Марія Миколаївна, Таня, Соня, Надія Іллівна.

3. Напишіть твір «Дружна сім'я», розповівши в ньому про тварин, які живуть на селянському обійсті. Для цього використайте такі слова і словосполучення.

Квочка, курчата, тривожне сокотання, просо, захватись, бігати, клювати, цвірінкання, качка з каченятами, гребінь, подвір'я, жовті клубочки, кошеня, зелена трава, шуліка, скрекотати, веселе сонечко, чисте небо.

Пізнавальні завдання репродуктивно-варіативного рівня 1.

1. Прочитайте, визначте основну думку тексту. Перепишіть, вставляючи пропущені літери. Підкресліть займенники, поставте до них питання.

Запам'ятайте, ви повинні читати в три, в чотири рази більше, ніж р.ком.ндує шкільна програма. Книга – то дж.р.ло знає. Ще древні єг.птяни говорили: «Ти повинен зв.рнути своє серце до книг. На світі нічого н.має кращого за книги. Я хотів би показати твоїм очам їхню красу...».

І. Цюпа

2. Прочитайте текст. Визначте рід, число, відмінок займенників.

У моєму краю все пахне хлібом, хмелем і медами. У моїй полтавській стороні – безмежна широчінь степу, розгаптована гаями і дібровами, і тихі голубі ріки оперізують плоскінними підсиненими рушниками зелені пагорби і доли.

У моїй стороні колоситься таке щедre врожайне літо, що земля вгинається під вагою зерна і степ закипає у жовтогарячих вихорах жнив'я.

...Я поспішаю в край свого дитинства, на свою рідну Полтавщину, щоб забрести в жита, а то й просто впасти з головою в пшениці і слухати шелест колосу, дивитися в бездонну блакить неба.

За І. Цюпою

Пізнавальні завдання частково-пошукового рівня

1. Запишіть дієслівні словосполучення, поставивши у потрібній відмінковій формі займенник *себе*. Яке значення він виражає? Які його морфологічні ознаки?

Привчат.. до порядку; хвалитися...; купити...; відчути(на)... погляд; знайти... у списку; знайти... пару; пишатися ...; запросити (до) ... гостей; дякувати...; не знаходити (в)... сил; сам ... дорікає; сама ... заважає; само ... прибилося до річки; самі ... докоряють.

2. Прочитайте. Розкрийте зміст речень. Перепишіть, поставивши особові займенники у потрібному відмінку. Визначте їх відмінок і підкресліть як члени речення.

1. Віконечко рідної хати ясніє для (я) привітно, як зірка ласкава дитинства, як мамине вічне тепло (В. Крищенко). 2. На цій землі все мужнє і натхненне, все пойняте любов'ю висоти. Не те що бути людиною – для (я) тут навіть щастя деревом рости (Р. Гамзатов). 3. Твій син – (ти) ясної хочу долі: сіяй у небі, Земле, щоб ніколи не падала війни на (ти) тінь (І. Гончаренко). 4. А земля росте зеленим житом і дубами у гаю шумить. Я без (вона) дня не міг би жити, а із (вона) – я вічно буду жити (С. Будний). 5. Безсмертник тихий цвіте в моїм краю. Не треба втіхи – я поруч з (він) стою (М. Сингаївський). 6. Я живу (ти) і для (ти), вийшов з (ти), в (ти) перейду, під твоїм високочолім небом гартував я душу молоду (В. Симоненко). 7. Твій голос, Батьківщино, я беру – (він) повнюся і холод, і жару (В. Крищенко).

За В. Козаченком

Пізнавальні завдання творчого рівня

1. Запишіть відомі вам фразеологічні звороти з займенниками. Введіть їх у речення.

2. Прочитайте. Якою темою пов'язані речення? Доведіть, що це не текст. Перепишіть, поставивши займенники у потрібній формі. Встановіть їх значення, відмінок число.

1. Хай щастить.. (ви), люди, хай пісні летят.. за обрій, В щирій дружбі стан..мо на рушник. Хай щастит.. (ви) люди добрі, хай серця і ваші долі б..ю.. у струни сонячних музик (В. Крищенко). 2. А слово наше скупане в любові, (воно) почуют.. люди звідусіл.. (В. Крищенко). 3. В (ми) для добра здавен серця відкриті. І зіткані з любові, (воно) почуют.. люди звідусіл.. На світлому, як доля рушникові дозвол..те (ви) піднести хліб і сіл.. (В. Крищенко).

Пізнавальні завдання репродуктивно-варіативного рівня

1. Спишіть фразеологізми.

5 колесо до воза. В 3 погібелі згинатися. Ганятися за 2 зайцями. До 7 поту. Обминати 10 дорогою. Між 2 вогнів. На 7 небі.

2. Прочитайте і відгадайте загадки. Якими частинами мови є відгадки? Запишіть загадки. Виділіть у текстах слова, що називають кількість чи порядок предметів.

1. Один всю роботу робить, другий господаря молоком поїть, третій хату стереже. 2. Сімсот солов'ят на подушці сидять. 3. Два животи, четверо вух. 4. Сто один брат, всі в один ряд разом зв'язані стоять. 5. Однією ручкою всіх зустрічає, другою – проводжає. 6. Багато сусідів рядом живуть, та ніколи не бачаться.

Народна творчість

Довідка: 1. Кінь, корова, собака. 2. Бджоли. 3. Подушка. 4. Паркан. 5. Двері. 6. Вікна.

Пізнавальні завдання частково-пошукового рівня

1. Запишіть цифри словами – кількісними числівниками; поставте у

потрібній відмінковій формі іменники, знявши дужки.

1 (зошит, річка, перо), 2 (день, кімната, вікно), 3 (звук, троянда, село), 4 (дощ, злива, око), 5 (дуб, тополя, яблуко), 10 (дзвінок, жінка, лоша), 121 (день, ріка), 109 (рік, хвилина, маля).

2. Прочитайте і відгадайте загадки. Числівники випишіть і розберіть як частину мови.

1. У сімох братів по одній сестрі. Чи багато сестер? 2. Йшли син з батьком та дід з внуком. Скільки їх? 3. У двох матерів по п'ять синів, одне ім'я у всіх. 4. Шість ніг, дві голови, один хвіст. Що це таке? 5. Два стоять, два лежать, п'ятий ходить, шостий водить, сьомий пісні співає.

Народна творчість

Довідка: 1. Одна. 2. Троє. 3. Руки і пальці. 4. Вершник і кінь. 5. Косяки, скрипучі двері, людина, яка відчиняє їх.

Пізнавальні завдання творчого рівня

1. Складіть загадки про предмети, що вас оточують: стіл, людські руки, очі. Використайте при цьому числівники.

2. Складіть діалог-розповідь «Котра година?», який би складався не менше як з п'яти питань і стількох же відповідей. Використайте різні числівники – кількісні і порядкові.

3. Чи правильно утворені речення? Якщо неправильно, то відредагуйте і запишіть.

1. Ми спекли троє тортів. 2. Дмитро приніс двоє відер води. 3. Я купила четверо ручок. 4. П'ятнадцятеро школярів пішли в похід.

4. Спишіть, виправляючи помилки.

Три дівчата, одна гуси, п'ять юнаки, дві пари очі, три курчата, сім сани, сто двадцять діти, шість олені.

5. Пригадайте, які ви знаєте фразеологізми чи прислів'я з числівниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Активізація навчальної діяльності школярів: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Кривий Ріг, 1995. – 212 с.
 2. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі. – 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Радянська школа, 1981. – 206 с.
 3. Каніщенко А. П. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів (на матеріалі іменника). – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. – 89 с.
 4. Киричук О. І. Виховання в учнів інтересу до навчання. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1986. – 48 с.
 5. Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів (Спецкурс з дидактики). – Харків: Основа, 1990. – 89 с.
 6. Савченко О. Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів. – К.: Радянська школа, 1982. – 176 с.
 7. Савченко О. Я. Урок у початкових класах: Навчально-методичний посібник. – К.: Освіта, 1993. – 224 с.
-